

РОЗВИТОК НАУКИ

Любомир Винар

Кентський державний університет

Кент, США

ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ЖИТТЯ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: 1945 – 1952

У розвитку науки і української культури зустрічаємо унікальні явища, які характеризуються багатомірною діяльністю наукових установ і університетів та вчених різних галузей науки. Вони мають вплив на її подальший розвиток і розвиток національної культури.

Темою моєї доповіді є відновлення українського наукового життя в Німеччині після Другої світової війни. Це був короткий, але переломний час в українському науковому житті. Маємо на увазі т.зв. “Ді-Пі період” чи депівський період (від “DP” – Displaced Persons – переміщені особи), що тривав лише 7 років: від 1945 до 1952. З повоєнної Німеччини більшість науковців на початку 50-х років емігрували до Америки, Канади, Австралії й в інші країни¹ і там продовжували наукову діяльність, як і діяльність створених ними наукових установ. Ця доповідь не включає аналізи українського наукового життя у Франції та в Італії.

Можна об’єктивно ствердити, що діяльність відновлених і ново-посталих наукових установ і високих шкіл у Західній Німеччині була своєрідним ренесансом українського наукового життя. Цей розвиток наукової діяльності не зупинили винятково трудні матеріальні і суспільні обставини. Не зупинив цього природного розвитку українського наукового життя і страх перед примусовою депортацією до Советського Союзу вчених, які народилися і жили в Придніпрянській Україні до 1941 року, і за міжнародними угодами підлягати примусовій репатріації “на родину”. В цей час народилася концепція “вільної української науки” як протиставлення до *поневоленої* науки в радянській Україні, де вчені і наукові установи були примушені *держатися комуністичної ідеології ленінізму і сталінізму*. В радянських обставинах політичного шантажу і терору був немислимий розвиток свobodного наукового дослідження. Концепція “вільна українська наука” охоплювала в науково-дослідній площині свobodний розвиток різних галузей наукового українознавства, а в науково-організаційному аспекті діяльність українських наукових установ і університетів на еміграції.

Зрозуміння сучасного українського наукового життя в діаспорі немислиме без знання і розуміння розвитку наукових установ еміграційного депівського періоду, в якому відновили свою діяльність наукові установи, що діяли до 1939 року в Україні і також постали нові наукові організації, в яких розвивалися українознавчі дисципліни, відбувалися наукові конференції і появлялися наукові видання. Цей еміграційний період відіграв ролю моста-лучника між науковими традиціями в Україні і на еміграції в Європі, і пізніше в Америці, Канаді й Австралії, куди переїхали українські учені з переселенських таборів Д.-Пі. у Німеччині і Австрії. Вони продовжували діяльність наукових установ, що постали і діяли тоді. Важливо підкреслити тяглість і нерозривність українських наукових традицій на еміграції і в діаспорі протягом останніх 70 років. Вони були органічним продовженням наукових традицій з України доби Грушевського і його наслідників.

Якщо йдеться про наукові традиції на еміграції і в діаспорі другої половини ХХ і початку ХХІ століття, то вони продовжували дві основні традиції: *київську*, репрезентовану Українською Академією Наук в 1918 році і Всеукраїнської Академії Наук в 1920-их роках, яка відродилася в Українській Вільній Академії Наук в 1945 році Німеччині, а згодом продовжувалася в Америці і Канаді, і *львівську* наукову традицію, репрезентовану Науковим Товариством ім. Шевченка у Львові, яка продовжувалася у відродженні НТШ в Німеччині в 1947 році, а згодом в НТШ в Америці, Канаді й Австралії. Ці дві наукові традиції домінують у сучасному українському науковому житті в діаспорі. Деякі наукові організації, які постали вже в Америці, репрезентують синтезу київсько-львівських наукових традицій. Для прикладу можна згадати Українське Історичне Товариство, яке постало в 1965 році. Цікаво згадати, що НТШ, УВАН і УІТ нав'язують до наукової спадщини Михайла Грушевського, унікального організатора українського наукового життя і найвидатнішого українського історика.

В повоєнній Німеччині і Австрії в таборах Ді-Пі або поза ними проживало приблизно понад 200 українських вчених, які стали промотором організації наукових установ і високих шкіл в повоєнній Німеччині. Знаючи про підневільний стан українського наукового життя в советській Україні, українські науковці вважали себе амбасадорами незалежної української науки на міжнародному науковому форумі. Вони рішуче виступали проти комуністичної ідеологізації наукового життя в Україні і русифікації української національної культури. Подібно до часів Грушевського, українські науковці уважали своїм священним обов'язком стати в обороні української національної культури і української мови, які в радянській Україні були переслідувані. Зокрема це відносилось до фальшивих гіпотез радянських істориків про спільність походження і єдність російської й української культури та спільної "братньої" історії. Одночасно українські вчені хотіли

виховати нове покоління дослідників і їм передати своє знання і досвід наукової праці. Це саме відносилось до відродженого Українського Вільного Університету (ВВУ) в Мюнхені й інших високих українських шкіл, основна ціль яких була виховати нові кадри українських дослідників, що мали прийти на зміну старшій генерації українських вчених.

В дослідках українського наукового життя Ді-Пі періоду важливо охарактеризувати українські наукові еміграційні кадри після Другої світової війни. Вперше на еміграції зустрілися науковці різних генерацій і різних наукових середовищ. Це були вчені з Придніпрянської України, наукові співробітники з ВУАН з 1920-их років і також професори різних придніпрянських університетів, наукові співробітники київської партійної советської Академії Наук. Опинилися в таборах деякі члени Наукового Товариства ім. Шевченка зі Львова і наукові співробітники Українського Наукового Інституту в Берліні (1926 – 1945) і Варшаві 1930 – 1939), члени пражського Українського Історично-Філологічного Товариства (1923 – 1944). З Праги туди потрапили численні професори і студенти Українського Вільного Університету, Української Господарської Академії і Українського Технічно-Господарського Інституту з Подєбрад та інших наукових установ. Отже в 1940-их роках повоєнної Німеччини в переселенських таборах Ді-Пі зустрілися українські вчені з різних українських земель і різних осередків еміграції. Значним чинником були також українські студенти, які не змогли закінчити студій під час війни і опинилися поза Україною.

Як можна типологізувати українські наукові установи даного часу? Зasadничо їх можна поділити на дві основні категорії: 1) *наукові установи загального і специфічного характеру*, і 2) *високі школи*. Всі ці установи мали свої статuti і програми, на основі яких провадили свою діяльність.

Збереглася важлива документація про перші концепції організації наукового життя в повоєнній Німеччині. Вже декілька місяців після капітуляції Німеччини в червні 1945 року в Пляттінгу українські вчені відбули наради і застановлялися над відновленням українського наукового життя. Це був проект представників Українського Технічно-Господарського Інституту (УТГІ). Проф. Борис Іваницький, проф. Андрій Яковлів і інж. Григорій Денисенко підготували окремі записки про культурно-освітню і наукову працю в умовах нової повоєнної еміграції². Проф. Іваницький пропонував створити Українську Наукову Раду (Українську Академію), яка опрацювала б загальний план наукової і шкільної діяльності. Основою мали стати як українські професори високих шкіл, так і чужинецькі. Цікаво згадати, що проект включав утворення української бібліотеки й Українського Музею. Організація наукової праці і підготовки нових наукових кадрів, розбудова українського шкільництва стояли в центрі цього проекту. Проф. Анд-

рій Яковлів у своїй доповіді пропонував відновлення Українського Академічного Комітету, що був заснований в Празі у 1924 р. для співпраці в Лізі Націй, і припинив свою діяльність в 1938 році. Комітет сповняв ролю координаційного центру українських наукових установ до 1938 року³. Український Академічний Комітет мав також репрезентувати українську науку і культуру на міжнародному форумі. Базою цього проекту мав стати професорський колектив УТГГ.

Другий плян українського наукового життя подав проф. В. Кубійович в 1945 році. Він в'язався із відновленням Мазепино-Могилянської Академії Наук, яка була основана Урядом УНР перед Другою світовою війною в 1938 році. Одночасно Кубійович обговорив стан української науки на еміграції і визначив її напрямні в майбутньому, підкреслюючи ролю українського університету і потребу осування в різних країнах українських наукових інститутів, зокрема в Америці, Канаді, Аргентині, Парижі, Римі і Німеччині, які були б подібні до передвоєнних наукових інститутів у Берліні і Варшаві. Треба згадати, що він відновив діяльність НТШ в Мюнхені в 1947 році і був ініціатором і редактором головного наукового проекту часів Ді-Пі періоду – “Енциклопедії Українознавства”, в якій співпрацювали українські вчені з різних українських наукових установ і університетів⁴.

У 1945 році поруч вищезгаданих проєктів, група українських вчених: Петро Курінний, Дмитро Дорошенко, Володимир Міяковський та інші, які проживали в Авґсбургському таборі, висунули концепцію створення Української Вільної Академії Наук, яка мала продовжити працю Української Академії Наук з 1918 року, Всеукраїнської Академії Наук 1920-их років, Київського Наукового Товариства (1907 – 1921) і Наукового Товариства ім. Шевченка. В грудні 1945 року вже створено в Авґсбурзі першу групу Академії під назвою “Група перед і ранньої історії України” і від того часу УВАН стала першою українською центральною установою депівського періоду, яка після виїзду Українських учених за океан поширила свою діяльність в Канаді й Америці. Важливо згадати, що Центральне Представництво Української Еміграції (ЦПУЕН), створене у 1945 р., визнало УВАН найвищою українською науковою установою на еміграції. Професор Дмитро Дорошенко, який очолював Відділ Культури і Освіти ЦПУЕН, був обраним першим президентом Академії⁵. Два роки пізніше відновило свою діяльність в Мюнхені НТШ, головним промотором якого став Володимир Кубійович і інші члени львівського НТШ. Також на еміграції відновили свою діяльність українські високі школи УВУ і УТГГ і повстала нова Українська Висока Економічна Школа (УВЕШ). З нових високих шкіл треба згадати Українську Православну Богословську Академію і Греко-Католицьку Духовну Семінарію.

В основному структура українського наукового життя в цьому періоді охоплювала українські наукові установи і університети.

Таблиця (хронологічна)*

I.

УКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ УСТАНОВИ НА ЕМІГРАЦІЇ

(Період Ді-Пі, 1945 – 1952)

Червень 1945: Історично-Філологічне Товариство (Баварія, Володимир Міяковський)*;

Листопад 1945: Українська Вільна Академія Наук (Авгсбург; Дмитро Дорошенко, Петро Курінний, Вадим Щербаківський);

Листопад 1945: Українське Наукове Товариство (Мюнхен, Вадим Щербаківський);

Червень 1946: Український Чорноморський Інститут (Баварія; Лев Биковський, Михайло Міллер);

1946: Український Суходолів Інститут (Тиміш Олексіюк, Лев Биковський)*;

1946: Український Океанічний Інститут (Лев Биковський)*;

1946: Інститут української мартирології (Мюнхен, Олександр Оглоблин);

1946: Український Генеалогічний Інститут (Франкфурт, Євген Архіпенко);

1946: Церковно-археографічна комісія при Апостольській Візитаатурі (Мюнхен, Олександр Оглоблин, Наталія Полонська-Василенко, Василь Ленцик)*;

Березень 1947: Наукове Товариство ім. Шевченка (Мюнхен, Володимир Кубійович, Зенон Кузеля, Іван Раковський)*.

II.

УКРАЇНСЬКІ ВИСОКІ ШКОЛИ НА ЕМІГРАЦІЇ

(1945 – 1952)

Червень 1945: Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ) (Регенсбург, Борис Іваницький)*;

Серпень 1945: Українська Висока Економічна Школа (Мюнхен, Михайло Величківський, Борис Мартос);

Листопад 1945: Український Вільний Університет (Мюнхен, Андрій Яковлів, Вадим Щербаківський, Іван Мірчук)*;

Листопад 1945: Греко-Католицька Духовна Семінарія (Баварія, о. Василь Лаба);

Листопад 1945: Богословська Педагогічна Академія УАПЦ (Мюнхен, Пантелеймон Ковалів, Архиеп. Михаїл).

З поданої таблиці можна зробити висновок, що Мюнхен став головним осередком українського наукового і університетського життя в Західній Європі. Двома центральними установами були УВАН і НТШ, а з високих українських шкіл УВУ і УТГІ.

* Зірочкою позначено установи, які продовжили свою діяльність в цей період.

Наукові установи займалися науково-дослідною діяльністю, організацією наукових видань і науковими конференціями. Головним завданням УВУ й інших високих шкіл було виховати нові кадри українських вчених і професіоналістів, які продовжували б діяльність наукових установ і університетів та розбудовували українське наукове життя і українську національну культуру. Наукові установи і українські високі школи започаткували свою організаційну і науково-видавничу діяльність, яка була, між іншим, ускладнена браком задовільної фінансової бази.

Головним середником наукової комунікації були наукові конференції і науково-інформаційні видання (напр., бюлетені УВАН, УВУ, НТШ і інших установ).

Тепер коротко про окремі наукові установи.

Українська Вільна Академія Наук (УВАН)

Академію було засновано 15 листопада 1945 року. В УВАН до 1946 року діяло вже 12 наукових груп, які начислювали 86 дійсних членів. Академія мала три роди членів: 1) дійсні члени (академіки); 2) члени-кореспонденти; 3) члени-наукові співробітники.

Згодом за проектом нового статуту було створено 4 відділи УВАН:

1. Історично-філологічно-філософський;
2. Правничо-економічний;
3. Природознавчий з підрозділом медичних наук;
4. Математичний з підрозділом технічних наук.

При УВАН створено бібліотеку і архів, започатковано видання “Бюлетеню” і “Літопису” і монографічні видання. Основне завдання члени Академії бачили в продовженні роботи Всеукраїнської Академії Наук у Києві, як центральної наукової установи, що плекала б українську вільну науку на еміграції⁶. З провідних членів Академії слід згадати Дмитра Дорошенка, Олександра Оглоблина, Наталію Полонську-Василенко, Петра Курінного, Юрія Шевельова, Володимира Міяковського, Леоніда Білецького, Лева Чикаленка, Бориса Круницького й інших. В УВАН упроваджено такі наукові членські категорії: дійсні члени (де-факто академіки), члени-кореспонденти і члени-наукові співробітники. Президія ЦПУЕН 4 червня 1946 року ухвалила признати УВАН центральною науковою установою на еміграції. У зв'язку із виїздом українських науковців і першого президента Академії проф. Дмитра Дорошенка за океан, було продовжено працю УВАН у Канаді й Америці, де вони існують по сьогоднішній день.

Наукове Товариство ім. Шевченка (НТШ)

За ініціативою проф. Володимира Кубійовича в Мюнхені 30 березня 1947 року було відновлено діяльність НТШ, яке очолив проф. Іван Раковський, а генеральним секретарем став Володимир Кубійович.

Відновлено львівську структуру Товариства з трьома секціями: Історично-Філософічній, Філологічній, і Математично-Природописно-Лікарській. НТШ відновило серійне видання – “Записки НТШ” і журнал “Сьогочасне й минуле”, започаткувало видання “Хроніки НТШ” та інших публікацій. При секціях діяли численні наукові комісії. Найважливішим науково-видавничим проектом НТШ було вже згадане започаткування за ініціативою проф. В. Кубійовича видання “Енциклопедії Українознавства”, в якій співпрацювали провідні українські вчені на еміграції. Можна сказати, що ЕУ була найважливішим виданням українських вчених Ді-Пі періоду, яка опісля вийшла в газетній формі в українській і англійській мовах. В НТШ було створено “Інститут Енциклопедії” на чолі з професорами Кубійовичем і Зеноном Кузелею. При НТШ створено бібліотеку й архів. У зв’язку із виїздом членів НТШ за океан, було продовжено працю НТШ в Америці, Канаді й Австралії. З провідних членів товариства слід згадати В. Кубійовича, З. Кузелею, Я. Пастернака, Л. Білецького, Я. Падоха, Ю. Полянського, М. Чубатого та інших.

В 1947 році УВАН і НТШ обговорювали питання поєднання двох центральних наукових установ в одну. Проте до об’єднання не дійшло через внутрішні непорозуміння⁷.

Український Вільний Університет (УВУ)

Велику роль в еміграційному науковому житті відіграв Український Вільний Університет, який до 1944 року діяв на правах повноправного університету, визнаного чехословацьким міністерством освіти в Празі. З ініціативи УВУ повстав Музей Визвольної Боротьби в Празі. Після 1945 року в Німеччині опинилося багато професорів і студентів УВУ. Завдяки професорам УВУ Вадимові Щербаківському, Іванові Мірчукові та іншим, в листопаді 1945 року в Мюнхені було відновлено діяльність університету, з тією ж структурою, як в Празі: було два факультети: Філософічний, поділений на різні відділи, і Факультет права і суспільно-економічних наук. Завданням УВУ було плекати усі галузі наук, зокрема ті, що безпосередньо відносяться до українознавства. Головна мета університету була підготувати студентів до самостійної наукової праці в окремих галузях українознавства, створити кадри наукових працівників і спеціалістів в різних академічних дисциплінах. В 1944 році в УВУ працювало 44 професори, 16 доцентів і 18 лекторів. В роках 1946 – 1948 в УВУ вчилася біля 500 студентів. В 1950 році окремим декретом міністерство Освіти й віровизнань визнало УВУ на правах приватного університету на рівні інших німецьких університетів. В 1948 році при УВУ було засновано Інститут заочного навчання. Слід згадати, що в УВУ одержали свої докторати такі видатні вчені як Юрій Шевельов, Юрій Бойко, Петро Курінний і інші. УВУ тісно співпрацював з НТШ і іншими науковими установами⁸.

Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ)

У Регенбурзі (Баварія) 26 листопада 1945 року за дозволом американської окупаційної влади відновив діяльність подебрадський УТГІ. Навчання проводилося на п'ятьох факультетах: економічному, інженерному, лісовому, ветеринарному та фармацевтичному. До 1952 року в УТГІ навчалось б. 1200 студентів. Ректорами були проф. В. Доманицький (1945 – 1947) і Ю. Іваницький (1947 – 1952). УТГІ відбував також наукові конференції і започаткував видавничу діяльність⁹.

Професори УТГІ, які переселилися до Америки, в 1951 році заснували “Український Технічний Інститут в Нью Йорку”, який продовжував традиції УТГІ.

Українська Висока Економічна Школа (УВЕШ)

Ініціаторами цієї вищої економічної школи були професори М. Величківський, М. Мартос і В. Горбачевський. УВЕШ нав'язував до традицій Українського Кооперативного Інституту в Києві з ініціативи відомого економіста проф. М. Туган-Барановського. Завданням Школи “підготувати кадри для державних установ та кооперативних і приватних підприємств, а також дати своїм студентам практичні знання, які допоможуть їм знайти працю не тільки дома, але й на чужині. Статут і правильники УВЕШ відповідають статутам і правильникам європейських високих шкіл”¹⁰. Ректором став Б. Мартос. УВЕШ начисляла приблизно 380 студентів. Школа видавала дипломи доктора економічних наук, інженера-економіста й економістів.

Інші установи і високі школи

Важливо згадати про постання двох теологічних високих шкіл. Українська Греко-Католицька семінарія зорганізувалася з ініціативи Апостольського Візитатора в 1945 році в замку Гіршберг біля Вальгайму і її очолив о. проф. Василь Лаба. Українські студенти богослови могли продовжувати їхні студії. В 1946 році в семінарії навчалось на філософському богословському факультетах шістьдесят студентів. Вчительській збір семінарії склався з 15 викладачів. Отець Василь Лаба в статті подає важливі дані про генезу цієї Семінарії¹¹. В серпні 1946 року в Мюнхені повстала Богословсько-Педагогічна академія Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) за постановою Собору Єпископів УАПЦ. Статут Академії був складений на основі статутів Варшавського Богословського факультету і Празького Педагогічного інституту. Завданням Академії було “піднесення релігійної освіти та розвитку богословської науки”. В склад Академії входили 30 професорів і доцентів. Ректором Академії став проф. П. Ковалів, професор УВУ¹².

Роля української православної і католицької високих шкіл була винятково важлива – йшлося про виховання нової генерації українських православних і греко-католицьких священників. Релігія в житті укра-

їнських емігрантів була одним із головних факторів.

Наукові установи на еміграції поставали з ініціативи громадських установ або індивідуальних вчених. Науковці зокрема звернули увагу на дослідження важливих історичних проблем. Наприклад, в 1946 році за ініціативою Ліги Українських Політичних В'язнів в Мюнхені було створено Науково-Дослідний Інститут Української Мартирології, який очолив відомий історик, бувший професор Київського університету і професор УВУ Олександр Петрович Оглоблин (Мезько). Головним завданням Інституту було збирати і видавати документальні матеріали, які відносяться до мартирології українського народу від найдавніших часів до ХХ століття, включаючи етноцид українського народу за часів Сталіна і Гітлера. Членами Інституту були зокрема професори УВУ, яких проф. Оглоблин запросив до співпраці. Хоча ця установа не могла розвинути задовільно дослідної і видавничої діяльності, проте сама концепція дослідження української мартирології важлива по сьогоднішній день.

Дослідження історії української Церкви було завданням Церковно-археологічної комісії, яку в 1944 році заложив у Львові митрополит Шептицький, а в 1946 році відновлено її діяльність з участю українських католицьких і православних істориків. Завдяки індивідуальній ініціативі інженера-економіста і бібліографа Лева Биковського в 1946-47 роках відновили свою діяльність три інститути: Український Чорноморський інститут, Український Океанічний інститут і Український Суходоловий Інститут. Також в жовтні за ініціативою проф. В. Щербаківського в Мюнхені було основане Українське наукове товариство, зорганізоване на зразок львівського НТШ.

Сьогодні можна лише дивуватися, що приблизно 200 українських науковців могли відродити українське наукове життя на еміграції, і наукові установи, які мали визначальний вплив на розвиток українського наукового життя в Америці, Канаді й Австралії. Цей ренесанс української науки відбувся без огляду на важкі економічні і політичні обставини і примусову репатріацію до Советського союзу. Також це були часи переселення українських біженців до різних країн. Грошова реформа в 1947 році завдала важкого удару дальшому розвитку наукової діяльності і також діяльності українських еміграційних громадських і інших установ. Через брак відповідних фондів Відділ культури і освіти ЦПУЕН був змушений скоротити свій оперативний штаб і звільнити з праці багатьох співробітників. З працею цього Відділу, очоленого проф. Дмитром Дорошенком, в'язалася розбудова українського наукового життя в Німеччині.

Проте українські науковці видержали і даліше проводили діяльність. Разом з розвитком наукових установ і університетів розвивалися різні ділянки наукового українознавства. УВУ й інші українські високі школи зуміли виховати нове покоління українських вчених, які продовжували діяльність українських наукових установ ДП періоду на нових

поселеннях за океаном. Постановя Гарвардського українознавчого інституту за ініціативою проф. О. Прицака, дійсного члена НТШ і УВАН також посередньо в'яжуться з цим періодом. Це можна також сказати про КІУС, який постав в головній мірі завдяки діяльності Івана Лисяка-Рудницького й інших українських науковців “депівсько-го періоду” і уродженців Канади. Це явище також ілюструють наукові видання, зокрема “Енциклопедія Українознавства” НТШ, започаткована В. Кубійовичем в Німеччині, яка згодом за співпрацею з Канадським інститутом українознавства, появилася багатотомним англomовним виданням в Торонті. В цім найвидатнішому виданні української повоєнної еміграції, співпрацювали українські вчені з різних країн і різних наукових установ. Можна ствердити, що це був унікальний проєкт і найважливіше видання зреалізоване головню вченими “депівсько-го періоду”.

На закінчення можна сказати, що українські науковці-емігранти не лише причинилися до відродження українського наукового життя на еміграції в повоєнній Німеччині, але зуміли продовжити і розвинути українські наукові установи в Америці та Канаді. Будівничі українського наукового життя представляли різні генерації українських вчених з Придніпрянської України і Галичини, де належали до НТШ, ВУАН і були професорами університетів в Києві, Львові, Харкові та ін. У відродженню наукового життя на еміграції взяли участь професори УВУ, УТП, Берлінського і Варшавського наукових інститутів та інших установ. Отже була широка науково-організаційна база продовження наукової діяльності на еміграції. Це було запорукою успіху. Проте головною причиною успіху був правдивий ідеалізм українських еміграційних вчених, які не зважаючи на важкі обставини, уважали своїм обов'язком відродити українське наукове життя на еміграції. Це було правдиве відродження українського наукового життя як інтегральної частини української історії і культури.

Сьогодні заснування першої катедри історії української діаспори в “Острозькій Академії” і розвиток наукових дослідів діаспори в'яжуться з цим унікальним періодом розвитку української культури. Можемо підкреслити тяглість науково-академічних традицій в материковій і діаспорній Україні. Наукове українське життя на еміграції і діаспорі є інтегральною частиною історії української культури і заслуговує на всебічне наукове вивчення. Я вірю, що оснування катедри історії української діаспори в Інституті дослідів діаспори в “Острозькій Академії”, буде мати переломовий вплив на дальший розвиток діаспорних студій в Україні.

Примітки:

¹ Про цей еміграційний період див. The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II / Edited by W. Isajiw, Y. Boshyk, R. Senkuk. – Edmonton: Ukrainian Institute of Ukrainian Studies Press,

1992; Wynar L. *Ukrainian Scholarship in Exile: The DP Period, 1945 – 1952*. – Kent: Kent State University. Center for the Study of Ethnic Publications and Cultural Institution, 1988; Stebelsky I. *Ukrainians in the Displaced Persons Camps of Austria and Germany after World War II* // Український Історик. – 1986. – Т. XXIII. – № 1-2. – С. 55-64; № 3-4. – С. 44-57. Різні аспекти еміграційного життя обговорено в двох випусках українознавчого журналу НТШ “Сьогодні і минуле”, 1948, ч.1, 1948; ч.1-2, 1949. Див. також Др. М.М. Українська еміграція в Німеччині // Народний календар на звичайний 1949 рік. Зредагував Теодор Курпіта. – Париж, 1949. – С.173-186.

² Борис Іваницький виготовив записку “Культурно-освітні завдання в колі загальних завдань праці сучасної української еміграції”, Андрій Яковлів: “Організація і завдання Українського Академічного комітету за кордоном”, і Григорій Денисенко “Організаційні засади й завдання української еміграції в Німеччині під англо-американським управлінням”. Див.: Наука на еміграції в 1945 – 1946 роках. – Авсбург: Літопис УВАН, 1947. – Ч. 4. – 10 с. Даліше цитується, як “Наука на еміграції”. Це видання появилася з рамені Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині. Відділ Освіти і Культури. Цей відділ очолював проф. Дмитро Дорошенко, відомий організатор українського наукового життя і професор УВУ, якого вибрали першим президентом УВАН.

³ До УА Комітету входили такі установи: Історично-Філологічне Товариство в Празі, УВУ, Науковий Інститут в Берліні, Музей Визвольної Боротьби в Празі, НТШ у Львові Спілка професорів УГА і УТГП та інші установи. Про Комітет див. Наріжний С. Українська Еміграція. – Прага, 1942. – С. 192-195 (також перевидання 2008 р.).

⁴ Кубійович В. Сучасні проблеми української науки // Сьогодні і минуле. – 1948. – Ч. 1. – С. 5-17.

⁵ Антонович М. 50-річчя Української Вільної Академії Наук // Науковий збірник (1945 – 1950 – 1995) / Ред. М. Антонович. – Нью Йорк, 1999. – Т. IV. – С. 9-39.

⁶ Українська Вільна Академія Наук у 1947 році // Літопис УВАН. – Авсбург, 1948. – № 3. – С. 10; Пляощ В. Короткий нарис історії Української Вільної Академії Наук у Німеччині // Українські наукові вісті. Інформаційно-науковий бюлетень Української Вільної Академії Наук Німеччині. – Ч.1-2. – 1970-71. – С.5-31.

⁷ Справа об’єднання двох установ обговорено у виданні УВАН – В справі єдиного наукового центру // Літопис УВАН. – 1948. – Ч. 8. Про діяльність НТШ див.: Кубійович В. Наукове Товариство ім. Шевченка у 1939 – 1952 роках. – Нью Йорк, 1973 (Відбитка з журналу “Український Історик”. – Ч.1-2. – 1973); Падох Я. Незнищиме товариство. До 110-річчя Наукового Товариства ім. Шевченка. – Нью Йорк: НТШ, 1983; Історія Наукового Товариства ім. Шевченка. – Мюнхен, 1949.

⁸ Див.: Janiv W. *Ukrainische Freie Universitaet*. – Muenchen, 1976; Holian R. *Short History of the Ukrainian Free University*. – New York: Shevchenko Scientific Society, 1964.

⁹ Про діяльність УТГП див. Український Технічно-господарський інститут. – Нью Йорк, 1962. – С. 55-100.

Див. також: Зозуля Я. Українські школи на еміграції. – Нью Йорк: Український технічний інститут в Нью-Йорку, 1958.

¹⁰ УВЕШ. Шість років Української Економічної Високої Школи в Мюнхені (1945 – 1951). – Мюнхен, 1951. – С. 6.

¹¹ Лаба В. Українська Греко-Католицька Духовна Семінарія на чужині // Сьогодні й минуле. – 1948. – № 1. – С. 63-66.

¹² Ковалів П. Богословсько-Педагогічна Академія УАПЦ в Мюнхені // Сьогодні й минуле. – 1948. – № 1. – С. 66-68.

Микола Мушинка

Наукове товариство ім. Шевченка в Словаччині

Пряшів, Словаччина

РОЛЬ ЧЕСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК ПРИ ВИВЧЕННІ МОВИ РУСИНІВ-УКРАЇНЦІВ СЛОВАЧЧИНИ

Чеські науковці були першими, хто цікавився мовою і фольклором українців. Нагадаймо, що чеський вчений Ян Благослав (1523 – 1571) вже в середині 16 ст. залучив повний текст української пісні “*Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?*” до своєї “*Граматики чеської*”, як зразок одного з діалектів “словенської мови”¹.

Чех Ян Прач (середина XVIII ст. – 1818) наприкінці XVIII ст. записав перші мелодії українських пісень². Мовою Придніпрянської України, зокрема “Енеїдою” Котляревського, цікавився батько чеської філології Йозеф Добровський. Його мовна система лягла в основу граматики Івана Могильницького³. Чеські вчені Павол Йозеф Шафарик, Ян Коллар, Карел Гавлічек-Боровський, Франтішек Ладислав Челаківський, Франтішек Палацький та інші – мали великий вплив на національне відродження українців Галичини, особливо на членів “Руської трійці”⁴. Чех Карел Гавлічек-Боровський своєю подорожжю в Україну 1842 р. відкрив цей край своїм землякам. Пишучи про мову? він ствердив, що українська мова є вповні сформованою самостійною літературною мовою, віддаленою від російської не менше, ніж польська від чеської: “*Rusíni jsou v každém ohledu i v jazyku i v obyčejích i v historii samostatný slovanský kmen*”⁵, – заявив він у часі, коли переважна більшість науковців вважала русинів-українців південною гілкою російського народу, а їх мови і культуру складовою частиною російської мови і культури. Делегати західної України були дуже тепло привітані чеською громадськістю на Слов’янському з’їзді в Празі 1848 року⁶.

Через нецілих 30 років після цього з’їзду – у 1876 р. саме у Празі вийшло перше безцензурне видання творів найбільшого поета України Тараса Григоровича Шевченка⁷, а через нецілих десять років чех Алоїз